

történetéről; szövege világos olvasmány; jegyzetei, melyek valóságos kis névszótárrá nővik ki magukat, minden nehézkes, tudós apparátustól mentes és így a laikusnak is könnyen hozzáférhető, sokszor meglepően érdekes tudományos kincset halmoznak fel; a füzet végén közölt Anonymus-térkép pedig mintegy szemléletbe vetíti át a végzett nagy munka eredményeit. A Magyar Anonymusban oly könyvet tett közzé a Napkelet könyvtára, mely míg egyfelől a legnagyobb népszerűsége hivatott, másrészt igaz, komoly súlyt jelent a szaktudományok mérlegén.

Magyar Néző.

Mohácsi Emlékkönyv 1526. Szerkesztette a Magyar Történelmi Társulat megbízásából *Lukinich Imre*. Ennél a könyvnel érdemes megállanunk. Félbőr-kötése 17. századi nagyszombati kötés után készült s a késői magyar renaissanceknak nyugodt, de életteljes vonalvezetésű monumentalitásával példaképpen állítható kiadóvállalataink elé, a szerkesztő-könyvtárigazgatónak és a kiadó Egyetemi Nyomda vezetőjének, Czako Elemér államtitkárnak, egyképen dicséretére. Amilyen nevelőhatású a könyv kiállítása, éppolyan hatásos lehet, ha olvassák, a könyv tartalma. Reméljük, minél szélesebb körök fogják olvasni. Legalább is illendő dolog volna, hogy azt a könyvet, mely a Történelmi Társulat elnökének, gróf Klebelsberg Kunónak bevezető szavai szerint meg akarja mutatni, mit köszönhet Európa a magyar nemzetnek, a mohácsi áldozatnak és egyúttal le akarja róni a nemzet kegyeletét II. Lajos, Tomori és több ezer társa iránt, akik vérüket ontották a hazai föld védelmében, — ezt a könyvet olyanok is vegyék és olvassák, akik, bár anyagi erejük megvolna — a kötet feltűnően olcsó árú — még mindig nem emelkedtek ki abból az igen elterjedt megszokásból, hogy újságon kívül egyebet nem olvasnak. A kiadó Történelmi Társulat és az Egyetemi Nyomda egyesített erőfeszítése megérdemelné, hogy ez a kötet hódítson el a magyar kultúra számára minél több embert az analfabetizmustól (mert analfabéta az is, ki tudna olvasni, de nem teszi).

A könyvben a mohácsi véssel összefüggő kérdéseket szakemberek tárgyalják külön tanulmányok keretében. Mindegyik tanulmány folyamatosan, olvasásra alkalmasan van írva, mindegyik végén néhol százakra menő jegy-

zet foglalja össze a felhasznált irodalmat. Ma, amikor széles körök még mindig lázadozás nélkül tűrik, hogy félművelt vagy lelkiismeretlen áltudósok hírlapokban nyilatkozzassanak hosszú és bonyolult történetünknek legnehezebb kérdéseiről: talán némi nevelőhatással lesz, ha az olvasók e kötet tanulmányaiból megismerik a kritikai apparátus kiterjedt voltát, mellyel a régi dolgok ismerete egyedül közelíthető meg. E tekintetben a Magyar Történelmi Társulat megtette kötelességét: a közölt tanulmányok a Mohácshoz vezető korszakot oly részletesen, a modern tudomány követéseihez híven dolgozzák fel, hogy itt már a tudomány alig fog tovább haladhatni; minden lényeges kérdést elintéz ez a kötet.

Pedig voltak itt igen fogas kérdések. Köztük a legfontosabb kétségtelenül magának az útközetnek lefolyása s ezzel kapcsolatban a hadtudományi kérdések egész komplexuma, melyek mindeddig, valljuk be az igazat, teljesen homályban voltak; az egyik író a másiktól vette át ugyanazt a hadtörténetileg értelmetlen, összefüggéstelen előadását a csatának. Most mindez tisztán áll előttünk, megmagyarázta nekünk a két félnek, magyarnak és töröknek erőviszonyait, felvonulását, a heteken át tartó csatározásokat, az útközetnél a két fővezérlet és egyes csapattestek szándékait és végrehajtott mozdulatait, a terepnek alakulását és hatását kiűnő hadtörténészünk, Gyalóky Jenő a kötetnek kétségtelenül fénypontját tevő, szinte százalapnyi tanulmányában. A csata lefolyására vonatkozó sokféle ellentétes adatot előttünk konfrontálja és előttünk veszi ki azokból a használható, ténybeli megállapításokat. Adatok sűrű tömegéből így szűrődik le a pontos kritikával és modern hadászati gondolkodással az a kevés biztos tény, melyből rekonstruálható a csata története. Gyalóky mintaszerű munkát végzett s messze felülmulta azon hadtörténeti színvonalat, melyhez a bécsi hadi levéltár korábbi publikációi hozzászoktattak bennünket. Ítéletei biztosak, mert rendkívül körültekintően és óvatosan ítélekeznek. Így aztán ítéletei egyúttal véglegesek is. Így intézi el végképen a Lajos király meggyilkolására vonatkozó badar mesét, mely tengeri kigyó vagy fumei cápaként szokott felmerülni a föntemlített áltudósok cikkeiben. Szerémi-

nek, János király félkegyelmű udvari papjának, elbeszélése a csatát követő éjtszakán a két magyar fővezér, Tomori és Zápolyai György összeütközéséről, melyben magyar csapattestek megszárták le egymást s a két fővezért s velük Lajos királyt, épen olyan izetlen mese, mint aminőt egy német újságlap közölt: amely szerint a Pozsonyhoz közeledő Szolimánhoz a pozsonyi polgárok ezeregszáz szüzet küldtek ki, de ez mindet leölette és az egész várost elpusztította — amint ez *Pukánszky* Bélának a Moháccsal összefüggő hírlap-irodalomról szóló érdekes cikkében olvasható.

A csata leírása körül csoportosulnak a vele összefüggő politikai és diplomáciai, másrészt kultúrtörténeti tanulmányok. Az elsők közt Artner Edgár a pápai diplomácia, Török Pál a többi keresztény állam, főként Német- és Franciaország, Velence állásfoglalását rajzolja a török veszedelem és Magyarország megsegítése dolgában. Mindkét tanulmány mintaszerű szöveghasználatlaltal és körültekintéssel készült és a hírlapok hüne által közkeletűvé vált több félreértést is tisztáz. Így érdemes tudomásul venni az első cikkből, hogy a pápa természetesen nem állott a török pártján, amint ezt sokan abból következtetik, hogy 1526 májusában Franciaországgal és Velencével szövetségre lépett V. Károly császár ellen. A pápa volt az egyetlen hatalom, mely tetteleg, tőle kitelhető nagy pénzekkel, zsoldosokkal és pozitív tanácsokkal segítette Magyarországot. A liga megkötése nem volt, nem is lehetett Szolimán elhatározására befolyással, hisz ő már 1525 végén elhatározta a háborút és megkezdte ennek előkészületeit. De még Ferenc francia király sem állott szövetségben Szolimánnal, amint ezt Török Pál az adatok pontos időrendi elhelyezésével megmutatja. Ferenc csak addig kacérokodott a törökkel, míg a fentemlített ligát meg nem kötötte, ettől kezdve helyzetét európai szövetségével akarta megjavítani. De Luther sem lehet vádolni, mintha az ő állásfoglalása tartotta volna vissza a német birodalmat Magyarország nagyobb lendületű támogatásától. Lutherre vonatkozó korai nyilatkozatait Török Pál helyesen állítja be a humanizmus és kezdő protestáns mozgalom polémikus érvei közé, melyek egyedül a pápa hatalma ellen irányultak s a török veszedelmet stilisztikai fogás gyanánt használták fel, anélkül, hogy

komoly politikai vagy katonai megfontolásokat akartak volna kifejezni.

Egészen ismeretlen diplomáciai vonatkozást hoz Miskolczy István cikke egy római levéltárból: egy olasz magántudós, Balacco Balacchi fáradozásairól, hogy a nyugati keresztény fejedelmek «mindnyájunk közös üdvének védelmére» megsegítsék Magyarországot. Lengyelországnak jól felfogott önzéstől diktált, de barátságos állásfoglalását a lengyel eredetű magyar király megsegítése dolgában Dybowski János krakói egyetemi tanár, a magyarság igaz barátja, írta meg a tőle megszokott pontos részletezéssel. Az ország belső állapotát Bruckner Győző nagyobb tanulmánya vizsgálja, amint kell is: «grau in grau», nagy kütfői ismeretekkel. Néhol talán sokat is ad a rosszból, így, mikor a mohácsi vész előtti bűnöséletű katolikus egyházfők, Bakóc, Szatmári, Szalkai sorában Horváth János szepesi prépost életét is részletesen elmondja, holott a felhozott adatok nagyrészt az 1526 utáni időre vonatkoznak s Horváth, ki kilépett és megházasodott, nem számítható a katolikus prelátusok közé. Viszont Tomori, a «fehér hollót», csak megemlíti, Brodaries püspökről pedig, ki szintén fehér lélek volt, egészen megfeledkezik e felsorolásban.

A kultúrtörténeti cikkeket a megfelelő szakemberek: Pukánszky-n kívül Harsányi Pál, Tolnai Vilmos, Rédey Tivadar, Solymossy Sándor, Gergely Endre írták, bennük tömérdek érdekes és értékes részlet az irodalom, költészet, művészet, érem- és régiségtudomány mezejéről. Jellemző a tapasztalat, melyet Solymossy néhány évtized előtt tett a mohácsi csatásíkon: parasztok azt mondták neki: nem tudjuk mi, mi vót a mohácsi veszedelem. Reméljük, azóta megtudták, mert érdeklődésüket talán felébresztette a velük érintkező középosztály, melynek kötelessége volna a parasztosztályt ilyenekre is nevelni. Ennek a könyvnek is el kellene jutni ilyképen, másodkézből, a földműves tömegekhez.

A könyvnek belső és külső harmóniáját a szerkesztő hozta létre, akinek különös érdeme, hogy egyes, még pedig fontos, tanulmányokat az irodalomban még többé-kevésbé ismeretlen szerzőkkel íratott meg. Az a melegszívű fáradozás, mellyel ő a kezdőknek nevet és alkotni alkalmat szerez, általában jellemzi a szolidáris érzéseket, melyek kutatóinkat ma egybekötik a Törté-

nelmi Társulat kereteiben. A kötetnek ismeretlen adatai legnagyobbrészt a Társulat szellemi fiálaléiban, a külföldi: bécsi és római történeti intézetekben gyűlte össze.

Végül egy kicsiség: János király neve Zápolyai, amint Gyalóky tanulmánya is így írja, nem pedig Szapolyai vagy Zápolya. *Szekfű Gyula.*

Szilágyi Dezső; Hazamentem. Szilágyi Dezső a szerény emberek közül való volt. Abból a hatalmas költeménysorozatból, melyet halála után barátai adtak ki, más már életében útrabocsátott volna talán két kötetet is és fölfedeztetne volna magát. Az ő nevére csak egy-két folyóirat szűkebb-körű olvasóközönsége figyelt fel, ha egy mélyzengésű költemény alatt néhanéha megjelent s amikor könyvét megkaptuk, már csak egy halott költő arcát idézhetjük magunk elé. Szomorú sors: a «maga cigánya» volt. Az igazi, elhivatott poéták sorába tartozott; azokéba, akiknek számára a költészet nem játék, zsonglőrösködés vagy olvasmányhangulatok rímekbe szüremlése, hanem a lélek vulkánikus izzása, vajadás és megkönnyebbülés. Érdemes és kegyeletes tett volt barátaitól, hogy legalább most kezünkbe juttatták ezt a kötetet s így fölfedezheti a közönség — sajnos későn — Szilágyi Dezsőt, a költőt.

Abban a hangversenyben, ahol a magyar sors keserű végzetességét és az örök emberi lélek érzéseit zengik a húrok, Szilágyi Dezsőnek érces, tiszta és egyéni hangja van. Abból a nemzedékből való, melynek útján szakadékot robbantott a nemzeti katasztrófa s így választania kell, hogy vagy titáni erővel újra egyéforrasztja a földet, vagy belenyugszik, hogy nincs út tovább a jövő felé. Szilágyi Dezső karja még tette feszül, ajka a vihar haragjával «protestá egy egész világ ellen», de karját megbénítja, hangját lefojtja valami. Végzetes örökséget hord magával: egy erdői temető hívó üzenetét. Lelkében ott csirázik, él a korai elmulás sejtelve. (Pacsirtaszó az élet: megszakad.) Nem a dekadencia kacérkodása ez a halállal, hanem a sorsot látó jós keserű tudata. (Mi is van otthon? ... Hisz hazamegyek. Elvisz a régi döcönös vonat... De jaj addig még egy kis kerülöm lesz: El kell kerülőm még — a síromat.) Kerülné a sírját, menekülne a rémtől, de örökké hallja a kuvik szavát s lába önkéntelenül tesz egy-egy lépést a temető felé. (Lehajtom fejem, mint az

értt kalász s várok valami csendes aratásra.) A haláltánc-énekek borús megadása hangzik szinte egész kötetében. Minden költeményének mellékzongéja a halálvárás, mindig halljuk vagy sokszor csak sejtjük a korai aratásra induló rém nesztelen lépteit.

A halál közeledésének egyre erősödő tudata lázas munkára ösztönzi, mert hamleti vívódások eredményeképpen ott áll előtte: «a tett csak az igazság» s a halál gondolatánál is szomorúbb kép a «nyomtalanná lett ember». A számára kimért rövid úton alkotnia kell. Nem menekülhet az «érzéketlenség szent madártávtlatába», puha asszonyváll nem tarthatja vissza pihenő vendégül, úzi a láz, hogy elsírja a testvértelen magyar Ázsiába vágyódását, elsírassa az «erdélyi ég szeméből ellopott nap-sugarat», a tettig lendítsen minden magyar kart s a maga hitének emeljen gránitemléket, melyre fölvésesse: «földi, hazamegyünk». A gondolatok mélysége, az igazi tűz s ennelfogva a szuggesztív erő sohasem hiányzik nála.

Az erősödő halálsejtemen másrészt a saját lelki és testi képét figyelteti vele. Tükörbe néz, figyeli önmagát, hogy megörökíthesse arcának minden vonását, kezének minden mozdulatát. Az *Arccjáték*-ciklus önarckép-sorozat. Festők szokása szerint készített képek (néha csak egy-két ecsetvonás, máskor szélesebb kivitelű gondos rajzok) melyek a költő belső és külső valóját vannak hivatva megérzéskíteni és megrögzíteni. (A *homlokom*. Üllő, döngetik gondkalapácsok. Deszka. Szúk örlik: koporsóácsok. Az *ajkam*. Pap, ha sóhajt, Szív ha csókol, Hogyha föl-kacag: pohár. A *szemem*. Halottégető kemence Kiparázsló kettős szája, Álom-faló véres máglya. Benne égnek kedv, szerencse, Szerelem, szív, bú, erő Lángja, színe megmutatja: Melyik halott tört elő?)

Néha derűsebb színeket is láthatunk vásznán. A komoly, szenvedő, tüzből égő homlok helyett egy vigább gyermekarc tűnik elő. Szeretné megállítani, megfogni az igazi ifjúság e ritka és varázsos pillanatát, hisz jussa volna hozzá, de hiába. Virágénekeiben, s ha a «szent család»-ra gondol, olykor suttoágisg ellágyul szava.

Számlára a tett az igazság, érzi a kötelesség kényszerítő erejét önmagával meg minden szűkebb és tágabbkörű közösséggel szemben is, gesztusa a belső tűzé és lendületé; az elszibbadtság, a játékból való önkéntes félreállás